

U

UBAYEVA, Ferağat Seidovna (8.6.1924-?): Özbekistan dil bilimcisi. Semerkand'ın Karaderya (Kettekörğan) ilçesine bağlı, Peyşenbe köyünde doğdu. Babası zamanının bilgin kişilerinden biri olduğu için kızına ilk eğitimini kendisi verdi. 1935-1937'de Buhara'daki Pedagoji Bilim Yurdunun hazırlık bölümünde, 1937-1940 yılları arasında da Bilim Yurdunda öğrenim gördü. 1940-1944'te Buhara Devlet Pedagoji Enstitüsü Özbek Filoloji Fakültesini bitirdi. 1944-1952'de Özbek Dili Bölümünde asistan, 1952-1962'de öğretim üyesi olarak, 1962'den sonra da Taşkent Devlet Üniversitesi Özbek Dilbilimciliği Bölümünde öğretim görevlisi ve doçent olarak çalıştı. 1959'da Semerkand Devlet Üniversitesinde doçent A.H. Süleymanov rehberliğinde "Hazırgi Zaman Özbek Edebiy Tilide Gepning Uyuşık Baş Bölekleri" konusunda adaylık tezini hazırladı. Ubayeva, şimdiki Özbek edebî diliyle ilgili birçok konuda ilmî araştırmalar yaparak, otuzdan fazla ilmî çalışma yayımladı. **Eserleri:** *Söz Yeseş Usülleri* (kılavuz, Buhara 1958), *Odnorsdnie Glavnje Çleni Predlocehiya v Sovermennom Uzbekskom Literaturnom Yazıke* (AKD Semerkand 1959), *Gepning Uyuşgen ve Ecretilgen Bölekleri* (Taşkent 1962), *Hal Kategoriyası* (Taşkent 1971), *Özbek Tili Normatik Grammatikası Kursining Programması* (Taşkent 1979), *Predikativ Birlıklar ve Uler Ortasıdegi Münasebet* (Taşkent 1989).

Kay.: H. Uzakov, *Özbek Tilşunastleri*, Taşkent 1972; *Köplerning Biri*, Taşkent Üniversitesi, 15.3.1965; *Kalb Şairi*, Taşkent Üniversitesi, 26.9.1970; Ş. Şükürov, D. Bazarova, *Uzbekskoe Sovetskoe Yazıkoznanie*, Taşkent 1986. → A. RAFİYEV

UBEYD Han (?-1539): Hükümdar divan şairi. Özbekistan Şeybanî Han sülâlesinin dördüncüsüdür. Asıl adı Ubeydullah Han'dır. Şeybanî Hanın küçük kardeşi Mahmud Hanın oğludur. Devletin kurucusu Şâhî Beyin kardeşidir. Gençliği amcasının yanında seferlerde geçti. 1532'de Ebuşaid'in ölümü üzerine Buhara'da tahta çıktı. Maverünnehir'e yaptığı seferlerle Babür'ün buradaki hakimiyetini sona erdirdi. Horasan üzerine sefer düzenledi. Ancak 1535'te ağır bir yenilgiye uğradı. Birkaç yıl sonra da vefat etti. Memleketin imarına gayret etti. Savran'da bir medrese yaptırdı. Su knalları açtırdı. Şiirlerinde Ubeys ve Ubeydî mahlaşlarını kullandı Arapça ve arşça yanında devrin ilimlerini de öğrenmişti. Aynı zamanda nakkaş, hattat ve musikişinastı. Nakşî Tarikatına mensup olup Ahmed Yesevî'ye büyük bir bağlılığı vardı. Yesevî tarzındaki şiirleriyle hkmet geleneğini devam ettirdi. Tasavvufî şiirlerinde *Kul Ubeydî* mahlasını kullandı. **Eserleri:** *Divan*, nüshaları TSMK Enderun nu. 2381/2, İÜK TY 1988 ve NOSK 4904'dedir. Divanın edisyon kritiği Neşe Alparslan tarafından "Ubeydullah Han ve Divanının edisyon Kritiği" adıyla 1968'de yapıldı (Türkiyat Tez 812). Divan'da *Sabır-nâme*, *Gençnâme*, *Şevknâme* adlı mesnevileri

27 EYLÜL 2006

Abeydullah Han

2171 - عبيد الله خان بن محمود خان سلطان الشيباني

الأمير الأوزبكي البخاري ، من أمراء الأتراك في ماوراء
النهر ، الخطاط النقاش الموسيقي الشاعر المتخلص بعبيدي

المعروف بالشيباني المتوفى 1578/986

(أنظر : البغدادي هدية العارفين 650/1 ؛ قاموس الأعلام

3121/4 ؛ معجم المؤلفين 246/6)

من تصانيفه :

1 - ترجمة قواعد القرآن وفوائد الفرقان (ت)

ملّي كتيخانه رقم 2/4690 ورقة 63 ، 930 هـ رقم
1/2166 ورقة 56 ؛

2 - ديوان عبيد الله خان - في الأدب (ت)

أحمد ثالث رقم 2/2381 ورقة 20 ؛ جامعة إستانبول رقم

1988 ، 959 هـ نورعثمانيه رقم 4904 ؛

3 - غزليات عبيد الله خان - في الأدب (ت)

أحمد ثالث رقم 2381 ورقة 21-41 ؛

sayfa 689

علي رضا قره بلوط، معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات
إستانبول ، الجزء الثاني، [y.y.,t.y.] ، İSAM 141628 ،

30 MAYIS 2010

MODERN TÜRKÇÜLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Modern Turkish Studies

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

E-ISSN 1304-8015

ANKARA ÜNİVERSİTESİ'NİN 60. YILINA

Ana Sayfa Hakkımızda Yayın Kurulu Yayın İlkeleri Arşiv **Son Sayı** Çıkış İletişim

English

Modern Türkçülük Araştırmaları Dergisi

Cilt 3, Sayı 1, Mart 2006

- *Divan-ı Lügat-ı Türk*
- *Ubeydullah Han*
- *Şeybaniler*

77 **Divanü Lûgat-i't-Türk'teki Ad Aktarmalı (Metonymic) Yapılar**
YAYLAGÜL, Özen
MTAD 2006,3(1):77-88 (Mak. #8)
E-yayın Tarihi: 27 Mart 2006
Özet Makale (PDF 371KB)

89 **Ubeydu'llah Han'ın İki Eseri: Salavat-name ve Gayret-name**
YILDIRIM, Talip
MTAD 2006,3(1):89-102 (Mak. #9)
E-yayın Tarihi: 27 Mart 2006
Özet Makale (PDF 410 KB)

103 **Şeybâniler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihman-Name-i Buhara II**
ALİŞİK, Gülşen Seyhan
MTAD 2006,3(1):103-131 (Mak. #10)
E-yayın Tarihi: 27 Mart 2006
Özet Makale (PDF 650 KB)
Özet Makale (PDF 267 KB)

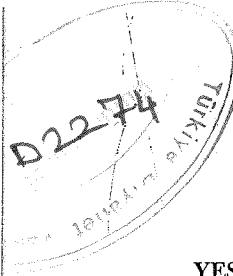
21 **Türkçeyi Türkçeyle Anlatmak: Türkçe-Kırgızca Sözlük'ün Neşrinden Sonra**
CUMAKUNOVA, Gülzura
MTAD 2006,3(1):21-34 (Mak. #4)
E-yayın Tarihi: 27 Mart 2006
Özet Makale (PDF 315 KB)

35 **Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları**
BACANLI, Eyüp
MTAD 2006,3(1):35-47 (Mak. #5)
E-yayın Tarihi: 27 Mart 2006
Özet Makale (PDF 372 KB)

Y. Kemal bu şiirinde kelimeleri ve mısraları, kendi kurguladığı henüz gerçekleşmemiş ulus-devlet düşüne yönelik imgeler yaratmak amacıyla yazmış gibidir. Tarihin akışına uyup uluslaşmaya doğru giden bir toplumun nasıl bir ulus olacağına yönelik soruları böylece sosyolojik bir bağlamda değil, anlam olarak çok daha verimli bir imgeler ağı –şiir- dolayısı ile açıklar. Şiirin bu imkânını da böylece Y. Kemal üzerine çok kafa yordığı vatan, millet, ulus gibi kavramları açıklamada kullanır. Kısaca tarih Y. Kemal için, bireyin ve toplumların kolektif geçmişi değil, ya da bireyi ve toplumları geçmişe bağlayan nostaljik anlar değil, geçmiş şimdide bağlayan ve şimdinin üretilmesi ve şekillendirilmesi adına toplumun kendisi ile organik bütünlüğü olan, zengin imgelerin bulunduğu, verimli anlardır. Y. Kemal bu şiirinde bu zengin imgeleri, topluluktan ulusa geçişte imge-olarak-ulusun (burada Türk ulusu) tarihten bu yana taşıdığı ve içinde bulunduğu anda aldığı zengin yapıyı şiir dili ile tanımlamak için kullanmıştır.

Kaynaklar

- ANDERSON, Benedict, (2004), *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması*, (Çeviren: İskender Savaşır), İstanbul: Metis.
- AYVAZOĞLU, Beşir, (1985), *Yahya Kemâl Eve Dönen Adam*, Ankara: Birlik Yayınları.
- AYVAZOĞLU, Beşir, (2006), *Bozgununda Fetih Rüyası*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail, (2003), *Batu Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ.
- FREUD, Sigmund, (1996), *Düşlerin Yorumu I*, (Çeviren: Dr. Emre Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, Sigmund, (2001), *Düşlerin Yorumu II*, (Çeviren: Dr. Emre Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- GOURGOURIS, Stathis, (1996), "Tarihle Düş Arasında Ulus Biçim" (Çeviren: Orhan Koçak, Deniz Yenal, Zafer Yenal), *Toplum Ve Bilim*, 70: 78- 91.
- KAPLAN, Mehmet, (2004), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KEMAL, Yahya, (1970), *Eğil Dağlar*, İstanbul M.E.B. Yayınları.
- KEMAL, Yahya, (1989), *Aziz İstanbul*, İstanbul M.E.B. Yayınları.
- KEMAL, Yahya, (2005), *Edebiyata Dair*, İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- KEMAL, Yahya, (2002), *Kendi Gök Kubbeimiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KOÇAK, Orhan, (1988), "Mealström Üslubu", *Defter*, 5: 7- 12.
- NARLI, Mehmet, (2008), "Yahya Kemal'in Kolektif Ruh'u", *Türk Edebiyatı*, 421: 34- 38.
- ÖZBALCI, Mustafa, (1996), *Yahya Kemal'in Duygu Ve Düşünce Dünyası*, Ankara: Akçağ.
- SAVAŞIR, İskender, (1995), "Modernleşme Ve Modernizm", *Defter*, 23: 7- 17.
- SAYILI, Aydın, (1994), "Yahya Kemal Beyathı", *Doğumunun Yüzcü Yılında Yahya Kemal Beyathı*, Ankara: TTK, 1- 4.
- TANPINAR, A. Hamdi, (1982), *Yahya Kemal*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. Hamdi, (1992), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

(200407)

YESEVÎ TAKİPÇİSİ OLARAK UBEYDULLÂH HAN*

Gülşen SEYHAN ALIŞIK**

Özet: *Soyu Çingiz Han'a dayanan Maverainnehir Özbeklerinin dördüncü hanı Ubeydullâh Han (d.1488-1489/ö. 1539), Ebu'l-Hayr Han'ın oğlu Mahmud Sultan'ın oğludur. Şeybânî sülalesine mensup diğer sultan ve hanlar gibi Ubeydullâh Han da Arapça ve Farsçayı eser verecek kadar iyi bilen, Kur'an'ı tercüme edebilecek ölçüde dinî bilimlere vakıf, koyu sünni gelenek içerisinde, dönemin en iyi hocalarından ders alarak yetişmiştir.*

Amcası Şeybanî Han gibi o da islâm fıkını Çingiz Han yasaları ile birleştirerek bir devlet yönetimi anlayışı geliştirmiştir. Ubeydullâh Han, Yesevîlik anlayışının hâkim olduğu bir kültür çevresi içerisinde yetiştirilmiştir. Ubeydullâh Han'ın eserlerinden biri bu bakımdan çok önemlidir: Divân-ı Hikmet. Divân-ı Hikmet, Ubeydullah Han'ın divanlarında bulunmayan hikmet tarzında şiirlerini içermektedir. Ubeydullâh Han, hikmetlerinde 'Ubeydî yanında Kul 'Ubeydî, Miskin 'Ubeydî mahlaslarını kullanmıştır.

Bu makalede, Ubeydullah Han'ın yaşamı, hikmetlerinden örnekler ve özellikle kendi hikmetlerinden hareketle devlet adamı olarak icraatları üzerindeki Yesevî etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ubeydullâh Han, Şeybânîler, Ahmed-i Yesevî, Yesevî takipçileri, hikmet, Divân-ı Hikmet.*

UBEYDULLÂH HAN AS THE FOLLOWER OF YASAVÎ

Abstract: *Ubeydullah (b.1488-1489/d.1539, who was the fourth khan of the Transoxiana Uzbeks, and whose family roots went back to Chingiz Khan, was son of Mahmud Sultan son of Ebu'l-Hayr Khan. As the other sultans and khans belonging to Shaibanid dynasty, Ubeydullah Khan was a true-bred intellectual who wrote both in Arabic and Persian. For he had a good mastery of the Islamic theology, he was capable of translating the Quran into Turkish within the frame of Sunnite tradition. Ubeydullah Khan, as his uncle Shaibani Khan did, developed an original state administration system integrating Islamic canon law with Chingiz Khan's acts. Ubeydullah Khan was brought up in a cultural environment where the Yasavi apprehension was predominant. One of his works, titled Divân-i Hiqmat, is significant in this respect. This work contains the poems written in the hiqmat style, normally not used in his other diwans. Ubeydullah Khan, besides "Ubeydî", also used the appellations such as "Qul Ubeydî" or "Misqin Ubeydî". In this article, certain examples from his hiqmat, especially those reflecting the Yasavi*

* Bu yazı, aynı adla 38. ICANAS (10-15 Eylül Ankara) toplantısında bildiri olarak sunulmuş ve daha sonra genişletilerek makale biçimine dönüştürülmüştür.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi.

de mai (E 1011/116 ; Zen, E 1012/195 bis), le milieu (E 1012/183-185 ; E 1011/120), la fin (Zen, 27 mai 1532, d'où Niño à May, 15 juin 1532, E 857/41).

(131) Alarcón à Charles, 30 avril 1532, E 1011/122.

(132) Alarcón, de Brindisi, lettres des 15 et 16 juin 1532 à Charles, Colonna, May, E 1011/132, 135, E 857/41. Atripalda à Charles, de Lecce, 15 et 24 juin 1532, E 1011/177, 178.

(133) C'était une des confidences que Marco Grimani avait recueillies de la bouche de Luigi Gritti. D'où Niño à l'Impératrice, 19 décembre 1531, E 1308/266-267. Piero Zen, 15 janvier 1532, *Diarii*, LV, col. 539.

(134) De Constantinople, Zen, 9 janvier 1532 d'où Niño à Charles, 24 février 1532, E 1309/258-259 (le détail manque dans l'analyse de la dépêche de Zen in *Diarii*, LV, col. 533) ; Niño à Isabel, 1er avril 1532, E 1309/102-103. D'Alexandrie > Corfou, 10 mars 1532, *Diarii*, LV, col. 682 (tous équipages rappelés). D'Alexandrie > Venise, Niño à May, 30 mars 1532, E 857/148 (rappel partiel). Préparatifs de l'escadre de mer Rouge suspendus, E 1016/43 (4 mai 1532), E 1309/83 (2 juin 1532).

(135) Piero Zen, 28 février 1532, *Diarii*, LV, col. 694.

(136) Déposition de *gastadori* rentrant de Constantinople, Brindisi, 29 mars 1532, E 1011/163 ; de patrons de barque, E 1012/184 bis. L'évêque de Polignano (sur lettre de Venise du 17 avril) à Alarcón, 28 avril 1532, E 1012/187.

(137) Piero Zen aux Chefs des Dix, 30 janvier 1532, *Diarii*, LV, col. 615.

(138) Cf. les nouvelles de Constantinople du 9 janvier 1532, E 1309/256.

(139) Déposition de Jannuzo Zagorite, 4 mai 1532, E 1016/43. Un recensement a été fait en février (Salonique > Corfou, 10 mars 1532, *Diarii*, LV, col. 682).

(140) Piero Zen, *Diarii*, LV, col. 615 (30 janvier 1532) ; LVI, col. 105 (21 mars), 313 (26 avril), 363 (12 mai), 549 (16 mai). Atripalda, E 1011/165. Niño, E 1011/132.

(141) Cf. Niño à Charles, 21 février 1532 (sur avis de Constantinople du 9 janvier 1532), E 1309/255-257 ; au même, 9 mars 1532 (sur avis de Constantinople de circa 24 janvier 1532), E 1309/247.

(142) Avis de Corfou à Alarcón, 28 avril 1532, E 1011/31. Barnaba Bruto à Atripalda, 26 avril et 10 mai 1532, E 1016/47 et 1457/96.

(143) Niño à Charles, en chiffre, 21 février 1532, E 1309/255, 257 (chiffre), 8-9 (résumé).

(144) Piero Zen, 30 décembre 1531 et 15 janvier 1532, *Diarii*, LV, col. 517, 539.

(145) Rumour parmi d'autres, Constantinople, 9 janvier 1532 > Chio > Ancône et Pesara (12 février > Venise (*Diarii*, LV, col. 501) > Niño à Charles, 21 février 1532, E 1309/256. Le 24 février 1532 parvient à Venise la lettre de Piero Zen du 15 janvier, de même indication : « Si dice [Ibrahim Pacha] vol andar in Paura o in Ancona o a Segna, et de li passar su l'Austria » (*Diarii*, LV, col. 539).

(146) Alarcón à Charles, de Brindisi, 14 mars 1532, d'après un marin venu de Constantinople où il a des parents, E 1111/92.

(147) Lettre de Constantinople, 14 avril > Corfou, 6 mai > le consul vénitien de Lecce à Atripalda, 10 mai 1532, E 1457/102. Jacomo Caccurio, de Corfou, 6 mai 1532, E 1016/51. D. Pirrho Castriota, de Lecce, (12) avril 1532, E 1016/49.

(148) Andrea Doria à Charles, lettre citée [n. 127] : « Et piu presto son di opinione che detto Gran Turco potesse far fare qualche apparati verso la Velona per inviari alla volta di quelle terre che spettano al Regno di Ungaria et ducato d'Austria e restano verso la marina com'è Segna et la riviera fino a Fiume, adio che mandandoli exercito per terra lo potesse subministrar con piu comoditate per la poca distancia che li saria. »

(149) Le capitaine-en-chef de l'escadre ottomane à Piero Zen, 18 mai 1532, *Diarii*, LVI, col. 401.

(150) Lettre du consul d'Alexandrie, *Diarii*, LVI, col. 433.

(151) Niño à May, 27 avril 1532, E 857/350. Déposition faite à Lecce, 22 mai 1532, sur des nouvelles de Nicosie, E 1012/201.

edited by Gilles Veinstein

SOLIMAN LE MAGNIFIQUE ET SON TEMPS

Actes du Colloque de Paris Galeries Nationales

du Grand Palais 7-10 mars 1990. Paris-1992.

s. 485-504. ON: 33736.

Jean-Louis Bacqué-Grammont

'Ubayd^u-llâh han de Boukhara et Soliman le Magnifique.

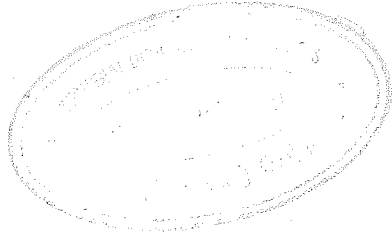
Sur quelques pièces de correspondance *

Voici plus de trente ans que, dans sa thèse demeurée classique, Martin B. Dickson soulignait l'intérêt qu'il y aurait à entreprendre des recherches dans les archives turques et russes, en vue d'approfondir les connaissances que nous avons, bien incertaines aujourd'hui encore, sur ce que furent réellement les relations entre les sultans d'Istanbul et les khans abû-l-hayrides (1). En particulier au cours des périodes de conflit avec leur commun ennemi : l'Iran safavide.

On doit reconnaître que, depuis lors, bien peu de travaux sont venus combler ce vide. Le sujet nous avait fortement tenté, il y a de cela deux décennies, mais nous avions très tôt remis l'entreprise à une date ultérieure. Moins du fait des difficultés évidentes que posent le déchiffrement et l'interprétation de pièces diplomatiques souvent calligraphiées en *divânî* de chancellerie et rédigées dans un style à la fois pompeux, allusif et elliptique, qu'à cause de notre méconnaissance de diverses phases importantes des relations entre les Ottomans et les Safavides d'une part, ces derniers et les Özbeks d'autre part. Tant bien que mal, nous avons tenté, en recourant largement à une documentation d'archives inédites, d'y voir plus clair dans les premières (2), nous arrêtant là où, pour le front oriental, commence l'ouvrage de Martin B. Dickson. Toutefois, poursuivant de manière chronologique l'exploitation des documents des archives ottomanes concernant tant les relations avec l'Iran que les provinces frontalières de celui-ci (3), nous commençons à présent à aborder une phase majeure de l'affrontement, celle de la « campagne des Deux-Irak » (4), dans laquelle le khanat abû-l-hayride se trouva impliqué. D'où notre regain d'intérêt à l'égard des relations entre Soliman et 'Ubayd^u-llâh, vaste sujet sur lequel nous tente-

* Cette étude qui constitue nos « Etudes turco-safavides, XVII » s'inscrit dans les programmes de recherche de l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul et de l'Unité de Recherche Associée n° 041 077, « Civilisation islamique », du Centre National de la Recherche Scientifique. Nous exprimons nos remerciements à Michel Tuchscherer, chercheur à l'I.F.E.A., pour sa contribution au déchiffrement et à l'interprétation de divers passages en arabe figurant dans les documents présentés ici.

etimolojisini yapmak güçtür. Fakat bu örneklerden yola çıkarak kelimeyi en azından *ag* ve *og* olarak ikili bir köke kadar indirmek mümkündür. *oñ* şeklini ise Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden itibaren takip ettiğimiz *ñ* ~ *g* ile açıklamamız mümkün olacaktır³⁴. Uygurcadaki *oñ* biçimindeki incelleme ise kelimenin *oñ kürtük* biçiminde kalıplaşmış olarak kullanılmasından gerileyici benzeşme ile ortaya çıkmış olabilir.

Türkoloji Dergisi, cilt: XIV / sayı: 1

Ankara-2001, s.27-59

D-510

³⁴ M. Rasanen, *Materiali Po İstoričeskoj Fonetike Tyurkskix Yazıkov*, Moskva 1955, s.169.

DOĞU TÜRK YAZI DİLİ ARAŞTIRMALARI III
'UBEYDU'LLAH HAN: ARAPÇA VE TÜRKÇE
HİKMETLER

Doç. Dr. Önal KAYA*

Ubeydullah Han¹ Ebu'l-Hayr Han'ın (1411-1468) oğlu Şahbudak Sultan'ın ikinci çocuğu Mahmud Sultan'ın (doğumu 1454) oğludur. H. 893 / M. 1488-89 tarihinde doğmuştur.

Ebu Said'in 1532 yılında ölümünden sonra 1533 yılında Ubeydullah Han, Maverâünnehir Şeybânîlerinin başına geçmiştir. Buhara'da 1539 yılında elli üç yaşında vefat etmiştir.

Ubeydullah Han'ın Osmanlı devletiyle ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim Han'ın Ubeydullah Han'a gönderdiği iki, Ubeydullah Han'ın da Yavuz Sultan Selim Han'a gönderdiği bir adet mektup, Feridun Bey'in Münşeât'ında kayıtlıdır².

F. Köprülü, Ubeydullah Han'ın, Şeybânî sülalesi içinde kültür seviyesi yüksek bir prens olduğunu, Ubeydi veya Kul 'Ubeydi mahlâsıyla şiirler yazdığını, güzel sanatlara karşı büyük bir alâka gösterdiğini, musikişinas, hattat ve nakkaş olmasına rağmen şairlikle meşhur olduğunu, divanında Nevâyî tarzında lirik şiirlerden ziyade, dîni ve ahlakî manzumelerle, Ahmed-i Yesevî tarzında hikmetlere

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

¹ Hayatı, eserleri ve yapılan çalışmalar hakkında daha geniş bilgi: Ö. Kaya, *Doğu Türk Yazı Dili Araştırmaları I, Kul 'Ubeydi (XVI. yüzyıl) ve Kul Şerif (XVII. yüzyıl)*, Ankara 2000 (Doçentlik çalışması); A. Ateş (1964), "Ubeydullah Hanın Bilinmeyen Mensur Bir Eseri", *TDAY* 1964, s. 127-135; F. Köprülü (1977), "Çağatay Edebiyatı" *İA*, cilt 3, 24. cüz, s. 312; H. F. Hofman (1969), *Turkish Literature, A Bio-Bibliographical Survey*, Section 111, Part 1, Volume 6, s. 40-53; J. Eckmann (1964), "Die Tschaghataische Literatur", *Fundamenta*, Tomum Secundum, s. 364-365; K. Eraslan (1986), "XVI. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı: Ubeydullâh Hân", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, cilt 4, s. 339-351; M. Alpargu (1992), "Bir Özbek Hanı Ubeydullah Han", *TK*, sayı 346, s. 109-115; M. Alpargu (1995), *Türk Dünyası Tarihi Üzerine Araştırmalar -I, Onaltıncı Yüzyılda Özbek Hanlıkları*, s. 9-66.

² J. Eckmann (1996), *age*, s. 407, ve dipnot: 1.

Türk dillerinde el yazmaları en zengin olan koleksiyonlar Lenin-grad¹⁴ ve Taşkent¹⁵ kitaplıklarındadır. Bu kitaplıklarda adı geçen yazmaların tasnifi, tasviri ve yayımlanması üzerinde sistemli çalışmalar yapılmaktadır.

VII. Sovyet türkolojisinin tarihi:

Türk dillerinin pratik olarak bilinmesi, geçmiş yüzyılların derinliklerine kadar uzanmaktadır. Bu yoldaki bilgiler IX - X. yüzyıllara çıkmaktadır.

Türk dilleri alanında uzmanlar yetiştirilmesi için girişilen ilk planlı hazırlıklar, I. Petro'nun çalışmalarıyla ilgilidir.

Türk dillerinin bilimsel araştırılması XVIII. yüzyılın sonunda başlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir gelişme gösterir; XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında bizim yurdumuzdaki türkoloji çalışmaları dünya türkolojisinin ilk sıralarında yer alır.

Yurdumuzdaki türkoloji çalışmalarının tarihi, son yıllarda Sovyet türkologları arasında geniş bir ilgi toplamaktadır.

Rus türkolojisinin ana evreleri N. A. Baskakov'un Vvedenie v izuçenie tyurkskih yazıkov (Türk dillerinin araştırılmasına giriş) (Moskova, 1962) adlı eserinde aydınlatılmıştır.

Türkistanda doğu bilimleri alanında yapılan araştırmaların tarihi B. V. Lunin'in eserinde ele alınmıştır. Nauçnie obşçestva Turkistana i ih progressivnaya deyatel'nost'. Konets XIX - načalo XX veka (Türkistanın bilimsel kurumları ve progresiv çalışmaları. XIX. yüzyıl sonu - XX. yüzyıl başı) (Taşkent, 1962) adlı esere bu bakımdan özel bir ilgi gösterilmelidir.

Şeçkin türkologların bilimsel çalışmalarının tanıtılmasına büyük bir önem verilmektedir; V. A. Bogoroditskiy'in doğumunun 100. yıl dönümü dolayısıyla Kazan Üniversitesi tarafından özel bir dergi yayınlanmıştır (N. K. Dmitriev, F. E. Korş, Moskova, 1962. 56 s.) (S. N. İvanov, N. F. Katanov, 1812 - 1962. Moskova - Leningrad, 1962. 105 s.).

Sovyet idaresinin 50. yıl dönümünü kutlamak üzere Moskova'da, Leningrad'da, cumhuriyetlerin başşehirlerinde özel dergiler hazırlanmaktadır. Bu dergilerde Sovyet türkolojisinin 50 yıllık tarihi ve elde ettiği sonuçlar etraflı bir biçimde açıklanacaktır.

¹⁴ A. M. Muginov, L. V. Dmitrieva, S. N. Muratov, Katalog tyurkskih rukopisey İnstituta narodov Azii (Asya Ulusları Enstitüsü Türk dillerinde el yazmaları kataloğu). 1965.

¹⁵ Söbranie vostoçnuh rukopisey Akademii nauk Uz. SSR. (Özbek SSC Bilimler Akademisi doğu yazmaları. I-VI. Taşkent, 1962-1963.

UBEYDULLAH HAN'IN BİLİNMIYEN MENSUR BİR ESERİ

Tarcama-i Kavâ'id al-Kur'ân va favâ'id al-Furkân

AHMED ATEŞ

XVI. yüzyılda Çağatay edebiyatının en önemli temsilcisi olan Ubeydullah Han, Şeybâniler¹ hanedanının dördüncü hükümdarıdır ve Mahmud Sultan'ın oğludur. Kendisi gerek şair, gerek devlet adamı ve bir kumandan olarak gerçekten ilgi çekici bir kimsedir. Bununla beraber son yıllara kadar Çağatay edebiyatına dair genel nitelikte bir takım eserler² bir yana bırakılırsa, yalnız J. Eckmann onu Çağatay dili örneklerine ayırdığı bir dizi yazısından birine konu seçmiştir³. Bunun çok kısa olan giriş bölümünde, belki asıl amaç onun şiirlerinden örnekler vermek olduğu için, elde yeter sayıda kaynak olduğu halde, onun hayatına dair çok kısa bilgiler verilmekle yetinilmiştir. Yine amacı onun bilinmeyen bir eserini tanıtmak olan bu yazıda da Ubeydullah Han'ın hayatı üstüne en yakın kaynaklardan kolayca çıkarılabilecek

¹ Bu kelimenin ne şekilde telaffuz edilmesi gerektiği kesin olarak belli değildir. R. Rahmeti Arat (bk. Babur, *Vekayi, Babur'un hâtratu*, Ankara, 1946, *Türk Tarih Kurumu yayınlarından*, II. seri, No: 5ab, fibrst, sık-sık) ve daha birçokları bu kelimeyi Şibanî okumaktadırlar. János Eckmann da, Ubeydullah Han'ın bir takım şiirlerini yayınlarken, yazdığı girişte (bk. *Çağatay dili örnekleri IV: Ubeydullah Han'ın eserlerinden parçalar*, T D E D, 1965, XIII, s. 43 v. dd.), bu kelimeyi Şeybânî (Şibanî) yazarak, tereddüdün hâlâ devam etmekte olduğunu göstermektedir. Gerçekten bu Türk-Moğol hanedanının adını, bir benzerlik dolayısıyla, Şayban Arap kabilesinin adı ile karıştırılarak, bozulduğunu düşünmek tabiidir. Fakat bizzat Ubeydullah Han için onun gençliğinde yazılmış olan ve aşağıda tanıtılmağa çalışılan nüshada (yaprak 2a, satır 8) kelime açıkça al-Şaybânî okunacak şekilde harekelenmiştir. Bundan dolayı, kökü ne olursa olsun, bu adın Şaybâniler devletinde Şibanî veya Şibanî değil, yalnız Şaybânî şeklinde telâffuz edilmiş olduğu kesin olarak anlaşılmalıdır. Burada bu telâffuza riayet edilecektir.

² Bk. M. Fuad Köprülü, *Çağatay Edebiyatı (İslâm Ansiklopedisi, 1945, III, 308 v. dd., özellikle, s. 312)*; A. Bombaci, *Storia della letteratura turca*, Milano, 1956, s. 185; J. Eckmann, *Die tschaghataische Literatur (Philologiae Turcicae Fundamenta, Wiesbaden, 1964, s. 364 v.d.)*. Daha eski eserler bu son yerde gösterilmiştir.

³ Burada birinci notta anılan ve T D E D'nde, 1965 'de yayınlanan makale.